

ШКОЛА САММЕРХІЛЛ О.НІЛЛА І ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається організація учбово-виховної діяльності однієї з найвідоміших демократичних міжнародних шкіл – Саммерхілл. Головна мета цієї школи полягає у наділенні дитини любов'ю, щастям та свободою.

Корінні соціально-політичні, економічні та культурні зміни у розвитку демократичного руху в Україні вимагають оновлення системи навчання та виховання, підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Основні нормативні документи визначають пріоритети сучасної вітчизняної освіти: відхід від імперативно-авторитарної педагогіки, характерної для минулих десятиріч, рутини та стандартизації, малопродуктивних методів навчання, моделі "вчитель як центр навчання" та створення умов для формування навчально-виховного процесу гуманістичного типу й виховання шляхом упровадження педагогічних новацій творчої, активної, глибоко мислячої людини, впевненої у собі, внутрішньо вільної, зорієнтованої у ринкових відносинах сучасного українського суспільства.

Входження України до європейського та світового освітнього простору, відродження духовних ідеалів та цінностей характеризується оновленням інтересу до виховних систем минулого та переосмисленням педагогічного досвіду зарубіжних педагогів, критичним аналізом й творчим використанням їх спадщини. На особливу увагу заслуговують ідеї зарубіжної гуманістично спрямованої педагогічної науки, що спирається на принципи вільного виховання.

Теоретичні основи вільного виховання були закладені видатним французьким філософом і педагогом Ж.-Ж. Руссо. Подальшого розвитку цей напрямок набув на початку ХХ століття, коли під впливом ідей вільного виховання з'явилися всесвітньо відомі школи М. Монтессорі, Р. Штайнера, С. Френе, Л. Толстого, О.С. Нілла та інші.

Одним з найбільш яскравих та цікавих представників теорії вільного виховання є Олександр Саттерленд Нілл (Нейл) (1883-1973), шотландський педагог, письменник, засновник школи Саммерхілл, визнаний як один з провідних піонерів вільного виховання.

О.С. Нілл є автором великої кількості робіт, присвячених вільному вихованню: "Розмова про Саммерхілл" ("Talking of Summerhill"), "Ця жахлива школа" ("That dreadful school"), "Саммерхілл: новий погляд на виховання" ("Summerhill school: a new view of childhood"), "Саммерхілл: радикальний підхід до виховання дитини" ("Summerhill: a radical approach to child rearing"), "Свобода, а не всюдозволеність" ("Freedom not licence"), "Проблеми вчителя" ("The problem teacher"), "Проблеми родини" ("The problem family") та ін. Ці роботи невідомі широкому колу українських педагогів, оскільки не перекладені на українську мову. Разом з тим, їх творче застосування може сприяти вирішенню важливих завдань української педагогічної школи.

Окремі аспекти педагогічної системи О. Нілла знаходять відображення у статтях О.В. Леонтьєвої, Н.Б. Крилової, З. Редхед, М. Ньюмана, Є.Н. Гусинського, Ю.І. Турчанінової, Т.В. Цирліної, а також у монографіях та підручниках і навчальних посібниках з історії зарубіжної та порівняльної педагогіки Є.Н. Гусинського, А.Н. Джурина, А.В. Духавневої, Г.Б. Корнетова, Л.І. Новікової, А.М. Растрігіної, В.Г. Торосяна та інших.

Важливим джерелом є монографії зарубіжних науковців і педагогів-практиків, присвячені педагогічній діяльності О.С. Нілла, серед них: П. Брін (P. Bryn), Р. Булл (R. Bull), Дж. Кроулл (J. Croall), Х. Харт (H. Hart), Р. Хеминз (R. Hemmings), А. Лем (A. Lamb), Дж. Лі (G. Lee), П. Лесли (P. Leslie), Б. Плазек (B. Placzek), Х. Симз (H. Sims), Дж. Вомсли (G. Walmsley), Дж. Уелл (J. Well) та інші.

Наявність значної кількості теоретично-педагогічних, художньо-публіцистичних праць зарубіжної літератури свідчить про різноманітний інтерес письменників, педагогів до багатогранної творчої спадщини О.С. Нілла. Разом з тим, дослідники звертають увагу переважно на теоретичні погляди О. Нілла, а його практична педагогічна діяльність висвітлена недостатньо. **Мета** цієї статті полягає в тому, щоб розглянути особливості організації й основні засади діяльності школи Саммерхілл, створеної О. Ніллом.

Англійський психолог й педагог-практик Олександр Саттерленд Нілл (1883-1973) народився у Шотландії у родині директора школи, суворого пуританина, який уважав батіг найкращим засобом виховання. Закінчивши Единбурзький університет зі ступенем магістра мистецтв (з англійської мови), став займатися редакторською діяльністю та журналістикою. Потім працював директором школи Грета Грін (південь Шотландії), де написав свою першу книгу "Шкільний журнал" ("Dominie's Log"). У цій школі він почав формувати ідеї дитячої свободи. Після року викладання О. Нілл писав: "Я перетворив ледве працюючу школу в майданчик для ігор. У цих дітей був рік щастя й свободи. Вони робили, що хотіли, співали пісні, коли малювали, їли цукерки, коли читали книги, висіли у мене на руках, коли ми прогулювалися" [1: 1-2].

У 1917 році О.С. Нілл відвідав школу Гомера Лейна й побачив самоврядування в дії, щастя та свободу дітей. Г. Лейн познайомив О. Нілла з новою психологією З. Фрейда, а пізніше став його психоаналітиком. Психоаналіз зіграв для О. Нілла роль відправної точки: "Фрейд показав, що несвідоме є нескінченно більш важливим і більш могутнім за свідомість. Я сказав собі – у моїй школі не буде цензури, покарань, моралізування, ми дозволимо кожній дитині жити відповідно до її глибинних імпульсів" [2: 9]. О.С. Нілл писав про свою школу: "Ми взяли створити школу, в якій дітям надавалася б свобода бути самими собою. Для цього ми повинні були відмовитися від будь-якої дисципліни, будь-якого керування, будь-якого навчання,

будь-яких моральних повчань, будь-якого релігійного наставляння. Потрібна була лише віра в дитину, у те, що вона за природою своєю є доброю істотою, а не злою" [3: 12].

Нілл утілює свої ідеї у житті в експериментальній Дрезденській школі у 1921 році, що потім переїхала до Австрії. Незабаром її закрили через нестандартний навчальний план і методи навчання, що зустріли опір з боку місцевої влади. З 1924 року школа розташувалася у місті Лайм Ріджес (південь Англії), у будинку на пагорбі, під назвою "Літній Пагорб" ("Summerhill"). У 1927 році вона перемістилася до міста Лейстон (південь Англії), де і знаходиться до наших днів, відома під цією назвою усьому світові [4: 145].

Після смерті О. Нілла (1973) школою керувала його дружина Ена, а з 1985 року директором стала їхня дочка Зоя, яка народилася й виросла у ній.

Саммерхілл є однією з найбільш відомих у світі демократичних міжнародних шкіл. Вона є процвітаючим самоврядувальним товариством, де діти вчаться бути щасливими, спроможними поважати одне одного, щирими, толерантними, здатними знайти свій інтерес у житті. Головна мета виховної системи цієї школи полягає у наділенні дитини любов'ю, щастям та свободою.

Саммерхілл відома як школа, що розвиває особистісну свободу та незалежність. Уся робота вчителів там спрямована на розвиток індивідуальності учнів.

Ми дійшли висновку, що діяльність школи Саммерхілл будується на наступних засадах: любов та прийняття; повна свобода відвідування занять як прояв довіри до дитини; організація життя шкільного співтовариства на основі самоврядування (загальні збори та шкільний уряд); можливість грати весь час, стільки, скільки цього хочуть діти; відмова від цілеспрямованого формування характеру; свобода від будь-яких політичних, моральних та релігійних доктрин; віра у добрі починання та творчі здібності дитини, відмова від будь-якого зовнішнього впливу на творчий потенціал, так як це має гальмуючий та негативний ефект; повна відсутність покарання, наказів та втручання дорослих; організація освітньо-виховного середовища для вільного прояву дітьми своїх творчих можливостей (шкільний театр, комп'ютерний клас, майстерні і т.п.); створення атмосфери щирості, взаємної поваги й довіри між вчителями як старшими товаришами своїх вихованців і школярами; роль вчителя як консультанта у навчальному процесі; організація індивідуальних психоаналітичних консультацій за бажанням дитини як адаптація до свободи; відмова від обов'язкового оцінювання, що дає дітям можливість прагнути до власних цілей; життя дітей у співтоваристві, в якому вони вільні бути самими собою й мають можливість змінити повсякденне життя за допомогою демократичних процесів [5: 21-22].

У різні роки в школі навчалося від 40 до 70 дітей віком від 5 до 16-17 років. Навчальний рік складається з 3 семестрів, по 11 тижнів кожний. Дітей віддають у цю школу у віці 5 років, але вони можуть перевестися зі звичайної школи у будь-якому віці. Школярі є розділеними на 3 вікові групи: молодші – від 5 до 7 років, середні – від 8 до 10 років та старші – від 11 до 16-17 років. Саммерхілл є інтернаціональною школою, де разом навчаються дівчата та хлопці з різних країн світу [6: 10].

Школярі за бажанням відвідують заняття відповідно до їх віку та інтересів. Вони можуть грати всі дні, поки не захочуть вчитися. Розклад створюється з урахуванням їх вибору і існує лише для вчителів. О. Нілл так визначав процес навчання у школі: "У нас немає нових методів викладання, бо ми не вважаємо викладання саме по собі дуже важливим. Наявність у школі особливих способів навчання діленню стовпчиком не має жодного значення, тому, що сама навичка ділення стовпчиком є важливою лише для тих, хто хоче його освоїти" [3: 12].

У Саммерхіллі школярі навчаються з більшою зацікавленістю, ніж у загальноосвітній школі, тому що їх не змушують відвідувати уроки. Якщо дитина починає відвідувати заняття, то вона, звичайно, працює ретельно й напружено, тому що вчиться охоче.

Діти, які навчаються у Саммерхіллі з першого класу, відвідують уроки з самого початку. А ті школярі, які приходять до школи пізніше, спочатку не відвідують заняття через ненависть до колишньої школи. Середній термін зцілення від відрази до уроків за Ніллом складає близько 3-4 місяців. "Заслугою школи є здорові й вільні діти, чиє життя не зіпсоване страхом і ненавистю" [6: 125].

Учні, які показали погані результати у колишній школі, у нових умовах навчання випереджали так званих гарних учнів традиційної школи.

У Саммерхіллі уроки починаються о 9:30 й закінчуються о 13:10. Тут існує великий вибір навчальних предметів, як у будь-якій іншій школі. Навчальний день планується так, що друга половина дня залишається для творчої діяльності: кераміки, образотворчого мистецтва, драми, шахів, кулінарії, репетиції власних шкільних п'єс, столарної і теслярської справи і т.і.

У школі немає домашніх завдань і перевірних іспитів. Однак, для бажаючих вступити до коледжу чи університету є особливі курси, по закінченні яких здаються іспити GCSE (національний іспит для 16-літніх). Зазвичай, діти починають серйозно готуватися до іспитів з 14 років і за 2-3 роки освоюють весь необхідний матеріал [7: 64].

На думку О. Нілла, іспити не є основною метою навчання, хоча у традиційних школах усе навчання спрямовується на підготовку до випускних іспитів. Він стверджує, що школа призначена не для цього, а для внутрішнього розвитку дітей. Успіх у житті не залежить від кількості іспитів та оцінок [3: 29].

У школі немає прогульників, діти рідко сумують за домівкою. Також майже ніколи не буває бійок (лише серед новачків), криків, тому що у вільних дітей, на відміну від пригнічених дисципліною та заборонами, немає ненависті, що вимагає вираження. Ненависть виговдується ненавистю, а любов – любов'ю. Любов означає прийняття, ви не можете бути на боці дітей, якщо ви їх караєте [6: 12]. Якщо дитина вільна й приймає себе такою, якою вона є, то вона зазвичай не розлючується і не знаходить ніякого задоволення у роздратуванні дорослого. Висока агресивність у невільних дітей є протестом проти ненависті, спрямованої на них.

Агресивними дітьми у Саммерхіллі є завжди ті, хто не отримує в родині ані любові, ані розуміння. Агресивність забіякуватого типу є ненавистю, для виходу якої потрібні бійки. Діти, які живуть в атмосфері, зовсім позбавленої ненависті, не виявляють її [3: 25].

Найважливішою з свобод Саммерхілла є право дітей на гру. Для цього в школі є реальні умови: басейн, тенісний корт, футбольне поле, баскетбольний та волейбольний майданчики, спортсектор із сауною, 12 акрів лісу та саду, багато місця для катання на велосипеді і т.і. У розумінні О.С. Нілла, гра не є організованою ігровою діяльністю на спеціальних майданчиках, а проявом фантазії. Організовані ігри засновані на майстерності, техніці проведення, а дитяча гра не вимагає спеціальної підготовки. Діти початкової школи можуть грати весь день. Для малят фантазія і реальність дуже близькі, тільки коли дорослий втручається в їхню гру, він тим самим нагадує дітям, що все, що відбувається є плодом їхньої уяви. "Ігри у вчительок і лікарів невідомі вільним дітям тому, що вони не відчувають необхідності імітувати владу" [3:57].

О.С. Нілл пише: "Пороки цивілізації зобов'язані своїм існуванням тому факту, що жодній дитині ніколи ще не вдавалося удосталь награтися. Кожну дитину спеціальними зусиллями перетворюють на дорослого задовго до того, як вона досягне дорослості" [8: 9].

На думку О.С. Нілла, ворожість дорослих до дитячої гри викликана страхом. Батьки бояться, якщо їхня дитина буде грати цілими днями, то не зможе підготуватися до іспитів. Нілл пише: "Світ дитинства є світом гри і будь-яка суспільна система, що ігнорує цю істину, виховує дітей неправильно" [6: 34-35]. У Саммерхіллі грають усі: і дорослі, і діти. Змістом гри є атмосфера гумору, яку так цінував О.С. Нілл, дух антиавторитарності, що дає можливість дітям виявляти свою любов до вчителя, ніжно називаючи його "дурним дурнем" чи "глупим віслюком".

Самоврядування є невід'ємною частиною виховання свободою. Співтовариство школи Саммерхілл улаштоване демократично, тому що всі питання, пов'язані з громадським життям школи, вирішуються відкритим голосуванням на щотижневих загальних зборах. Закони (більш 230 правил) і звіт про збори вивішують на дошці оголошень, а потім записують у Книгу Законів школи.

Демократичність законів заснована на можливості змінити їх у будь-який час для захисту прав дітей. На загальних зборах кожен має один голос, і голос вчителя є рівнозначним голосу учня. Кожними зборами керує новий голова, якого призначає попередній. Він обирається на один тиждень і відповідає за керівництво зборами, як вищого органу самоврядування: він має право штрафувати за галас чи пересаджувати, виганяти учасника зборів і т.і. Якщо питання розглядається не в повному обсязі, то створюється Комітет розслідування. Учні за бажанням з'ясовують подробиці, докази якої-небудь справи і свої розслідування надають на чергових загальних зборах школи [8: 62-63]. У перервах між зборами діяльністю школи керує шкільний уряд.

О.С. Нілл писав про самоврядування: "Єдині щотижневі загальні збори школи мають більшу цінність, ніж уся тижнева порція шкільних предметів. Це чудові підмостки для практики в публічних виступах. Це більш справедлива демократія, ніж та, яку створюють політики, тому що діти досить поблажливі один до одного і не мають майнових інтересів... і це більш щира демократія, оскільки закони приймаються на відкритих зборах" [8: 51].

Таким чином, самоврядування є основою існування вільної школи, воно сприяє соціальному розвитку особистості, створенню у школі атмосфери спокою, взаємної відповідальності й справедливості. Завдяки самоврядуванню діти отримують широту поглядів на світ, обговорюють будь-які проблеми і відкрито приймають рішення.

Однією з форм виховної роботи у Саммерхіллі є "особистісні уроки", засновані на щирих бесідах між учнем і директором школи. О. Нілл проводив індивідуальну психоаналітичну консультацію у себе в кабінеті у вигляді довірливої розмови біля каміну. Він запрошував до себе учня й під час розмови виявляв причини, через які він не хотів учитися, дотримуватися законів школи чи почувався пригніченим та нещасливим. Дитина могла відчувати себе нещасною через сварку з іншими дітьми або отримавши листа з дому, у якому вона довідалася, що у брата чи сестри з'явилася нова лялька чи ковзани і т.і. Майже завжди "особистісний урок" закінчувався тим, що учень йшов щасливим, упевненим у собі.

Такі уроки сприяють більш швидкій адаптації учнів до стану свободи і є важливим елементом при лікуванні дитячих неврозів, тому що вони допомагають вивільнити почуття дитини. Підхід до учня під час цього уроку ґрунтувався на можливості ліквідувати комплекси, які були відкриті З. Фрейдом (комплекс неповноцінності, кастрації, Едипів, Електри та ін.) [6: 22-27].

Погляди О.С. Нілла формувалися під впливом передових психолого-педагогічних теорій З. Фрейда, Г. Лейна, В. Райха. На початку своєї педагогічної діяльності О. Нілл багато часу присвячував психоаналітичному лікуванню дітей, особливо тим, хто прийшов у Саммерхілл з традиційної загальноосвітньої школи. Однак під час роботи він зрозумів, що дітей виліковує і виправляє любов, прийняття і свобода. Він писав: "Я все більше переконуюся у тому, що терапія не є необхідною, якщо діти мають можливість розповісти про свої комплекси в умовах свободи" [3: 39].

Нілл, таким чином, доповнює теорію психоаналізу своїми висновками та спостереженнями: діти, які виховуються без страху, примусів, неправди, ненависті, цілеспрямованого формування характеру з боку дорослих, не мають потреби у психоаналітичному втручанні. В умовах свободи комплекси зникають самі собою. Багато дітей ніколи не відвідували приватних уроків, тому що в цьому не було необхідності, бо їх виховували правильно, без брехні та нотацій батьків.

Як бачимо, приватні уроки допомагають зняти різноманітні комплекси, створені настановами та залякуваннями з боку дорослих та сприяють прискоренню перевиховання в умовах свободи "шляхом поєднання філософії природності з психологією несвідомого" [2: 9].

Аналізуючи систему діяльності незалежної школи Саммерхілл, можна зробити наступні висновки: засновник Саммерхілл теоретично розробив і практично довів можливість існування демократичної школи, що протиставляється традиційній системі освіти; школа має свою власну філософію, створену О.С. Ніллом, у ній знайдені окремі цікаві форми виховної роботи; О. Ніллом розроблені критерії педагогічного успіху, вираженням якого є щаслива, товариська, упевнена у собі, щира, позбавлена комплексів дитина, яка потім виростає у щасливого і вільного дорослого, краще підготовленого до практичного життя.

Педагогічні ідеї та практичні здобутки видатного англійського педагога О. Нілла є актуальними для України, оскільки стратегічним напрямком розвитку вітчизняної шкільної освіти на сучасному етапі є її гуманізація й демократизація.

По-перше, слід звернути увагу на те, що в школі Саммерхілл цілеспрямовано виховувалась і підтримувалась внутрішня свобода дитини, яка виявлялась у відсутності страху перед дорослими й життям, подоланні стереотипів мислення, заздрості, агресивності. По-друге, О. Нілл сприяв створенню демократичних відносин у колективі, давав можливість дитині бути самою собою, мати право на власну точку зору й вільний вибір. По-третє, в школі Саммерхілл створювались умови для самореалізації дитини шляхом участі у трудовій діяльності, шкільному самоврядуванні, художній творчості, грі.

Здійснення вищезазначених завдань у практиці виховної роботи сучасної української школи, на наш погляд, буде сприяти не просто декларуванню, а й практичному втіленню принципів особистісно зорієнтованого навчання й виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Summerhill school. – <http://www.s-hill.demon.co.uk/>.
2. Гусинский Э., Турчанинова Ю. Идея школы Саммерхилл // Первое сентября. – 1999. – № 49. – С. 8-9.
3. Нилл А.С. Саммерхилл: Воспитание свободой: Пер. с англ. – М.: Педагогика-Пресс, 2000. – 296 с.
4. Гусинский Э., Турчанинова Ю. Главная цель – счастье и душевное здоровье // Дайджест. Школа – парк. – 2001. – № 1-2. – С. 145-146.
5. Цырлина Т.В. Педагогика свободы по А. Нейллу. Островок демократии в Саммерхилле // На пути к совершенству. Антология интересных школ и педагогических находок XX в. – М., 1997. – С. 20-30.
6. Neill A.S. A radical approach to child rearing. Hart Publishing Company. New York, 1960. – 392 p.
7. Редхед З., Ньюман М. Школа Саммерхилл как пространство саморазвития, Пер с англ. Н.Крыловой // Школьные технологии. – 2001. – № 5. – С. 58-65.
8. Леонтьева О. Отсутствие страха – самое чудесное, что может случиться с ребенком // Первое сентября. – 1998. – № 48. – С. 2.

Матеріал надійшов до редакції 28.09.2007 р.

Некрутенко О.Б. Школа Саммерхилл А. Нилла и проблемы отечественного школьного образования.

В статье рассматривается организация учебно-воспитательной деятельности одной из известных демократических международных школ – Саммерхилл. Главная цель воспитательной системы этой школы заключается в том, чтобы наделить ребенка любовью, счастьем и свободой.

Nekrutenko O.B. The Summerhill School of A. Neill and the Problems of Native School Education.

The article deals with the organization of the teaching and educational work in one of the most famous democratic international schools – Summerhill. The main aim of this school educational system is to give the child love, happiness and freedom.